

Drieduizend jaar Iran

door Maarten Muns

Michael Axworthy: 'Iran, een cultuurgeschiedenis'

Bulaaq, Amsterdam 2009 - € 29,50

Iran is een land met een serieus imagoprobleem. De openbare terechtstellingen, strenge kledingvoorschriften en onderdrukking van vrouwen en dissidenten in de Islamitische Republiek bepalen in grote mate ons beeld van het land. Hierdoor raakt nogal eens in de vergetelheid dat Iran een van de oudste en rijkste culturen ter wereld kent. Dat moet ook Michael Axworthy gedacht hebben toen hij het idee opvatte een cultuurgeschiedenis van dit land te schrijven. Axworthy was hoofd van de sectie Iran van het Britse ministerie van Buitenlandse Zaken, bezocht het land talloze keren en is tegenwoordig directeur van het Centrum voor Perzische en Iraanse studies van de Universiteit van Exeter. Als het over Iran gaat, mag hij dus met recht een expert worden genoemd.

Axworthy beschrijft Iran vooral als een land dat zich 'anders' – om niet te zeggen verheven – voelt boven het overwegend gearabiseerde Midden-Oosten. De wortels van de Iraanse taal en cultuur gaan terug tot ver voor Christus. De taal, het Farsi, overleefde als een van de weinige talen de Arabische veroveringen en heeft als trots wapenfeit dat het sinds de elfde eeuw nauwelijks veranderd is. Bovendien is Iran volgens Axworthy een land van paradoxen. Het is een islamitische republiek met strikte regels, maar toch woont slechts twee procent van de bevolking het vrijdaggebed bij. In het Midden-Oosten (voor zover Turkije daar niet toe gerekend wordt) is Iran het enige land waar Arabisch niet de officiële taal is. Ook is Iran een land waar de sjiitische interpretatie van de islam de overhand heeft, terwijl de rest van de islamitische wereld overwegend soennitisch is. [Het verschil tussen sjiieten en soennieten is oorspronkelijk voortgekomen uit een conflict over de opvolging van Mohammed. De sjiieten, die ongeveer vijftien procent van alle moslims uitmaken, onderscheiden zich niet zozeer van de soennieten in de alledaagse religieuze praktijk als wel in de beleving ('spiritualiteit') en in hun radicalere maatschappelijk-politieke toepassing van de islam. Red.]

Het overheersende Sjiisme en de Perzische taal zijn de twee grootste continuïteiten die Axworthy beschrijft, wanneer hij de Iraanse cultuurgeschiedenis overziet. De rijkdom van de Perzische cultuur komt, met name in de vorm van dichters en denkers, onder elke heersende dynastie opnieuw naar boven, of dit nu Safawiden of Kadjaren zijn. Dat Iran een land 'rijk van geest' is, blijkt overduidelijk uit Axworthy's weergaven van poëtische fragmenten en beschrijvingen van de levens van denkers en hervormers. Hij schetst een diepe, weloverwogen cultuur, die er niet voor terugschrikt nu en dan ook kritisch op zichzelf te zijn.

Ondanks het levendige taalgebruik vergt het lezen van *Iran, een cultuurgeschiedenis* hier en daar wel wat doorzettingsvermogen. Het is een traditioneel overzichtswerk waarin meer dan drieduizend jaar geschiedenis chronologisch wordt besproken. De exotische namen van de vele koningen, dynastieën, dichters en denkers zijn soms verwarrend en daarom moeilijk uit elkaar te houden. Het is niet altijd even duidelijk wat deze personen en stromingen precies representeren, en hoe ze zich tot elkaar verhouden. Helaas is dit een haast inherent probleem aan het schrijven van de

geschiedenis van een niet-westerse beschaving en kan Axworthy hiervoor nauwelijks verantwoordelijk gehouden worden.

Interessanter is zijn uitgebreide beschrijving van de revolutie van 1979. Ook hier voeren de intellectuele en spirituele achtergronden van de betrokkenen de boventoon. De revolutionaire leider ayatollah Khomeini wordt prachtig in de historische context van de rest van het boek geplaatst. De revolutie was geenszins een wezenloze terreuractie van religieuze fanaten tegen de medewerkers van de Amerikaanse ambassade, maar veel eerder een uiting van een eeuwenoude cultuur die het zat was om constant als een instrument in de buitenlandse politiek van de grootmachten te functioneren, zoals dat de twee eeuwen daarvoor steeds het geval was.

Axworthy is terecht kritisch op het Westen dat in de jaren negentig, toen de revolutionaire toestand uitgewoed was, verschillende toenaderingspogingen van de hervormingsgezinder president Khatami gemist heeft. De Iraanse leiders veroordeelden de aanslagen van 11 september in New York en Washington ondubbelzinnig, en gewone Iraniërs toonden hun medeleven met de slachtoffers door 's nachts met kaarsen in de straten van Teheran te waken. In de nasleep van de terreuraanslagen verleende Iran intensieve steun aan de omverwerping van de Taliban in buurland Afghanistan door, net als de westerse coalitietroepen, de Noordelijke Alliantie te steunen. In plaats van de mogelijkheid aan te grijpen voor het herstellen van de diplomatieke betrekkingen, maakte de regering Bush de kapitale blunder om Iran bij de 'as van het kwaad' in te delen. Het beleid van Bush heeft Iran verder dan ooit van het Westen afgedreven. President Obama moet alle zeilen bijzetten om de Iraniërs weer richting de overlegtafel te bewegen.

Na het lezen van het cultuurhistorische deel van het boek wordt de complexe hedendaagse problematiek van Iran steeds duidelijker. Axworthy eindigt zijn relaas dan ook met een kritische kijk op het huidige en toekomstige Iran. De huidige situatie in Iran stemt in veel opzichten somber, concludeert hij. Vrouwen en critici van het regime worden aanhoudend het zwijgen opgelegd, en president Ahmadinejad, sinds 2005 president, lijkt niet erg happig op een dialoog met het Westen. Ondanks de recente terugval is het 'diepere, beschouwelijke, menselijke Iran nog altijd aanwezig onder de dreigende krantenkoppen', aldus Axworthy. Iran is altijd een hoogontwikkelde, diverse en bovenal trotse samenleving geweest. De vreemde toestand waarin het land sinds dertig jaar verkeert, is volgens Axworthy dan ook het trieste lot van een volk dat zich altijd in het centrum van de internationale politiek heeft bevonden, en dat nog steeds doet.

De recente uitbarsting van geweld en repressie na de verkiezingen van 12 juni 2009 heeft Axworthy niet in zijn analyse kunnen meenemen. Ahmadinejad won in juni tegen alle verwachtingen in met overweldigende meerderheid een tweede termijn in de presidentsverkiezingen. Aanhangers van zijn belangrijkste tegenstander, de meer hervormingsgezinde Mir Hoessein Moussavi, belandden na een bloedige repressie in de gevangenis. De volgens veel waarnemers ondemocratisch verlopen verkiezingen hebben het westerse beeld van Iran geen goed gedaan. Op 5 augustus is Ahmedinejad aan zijn tweede termijn als president begonnen. Echter, de steun voor zijn bewind begint binnen de kring van hoge geestelijken rond ayatollah Khamenei haarscheurtjes te vertonen. Enkele geestelijken hebben stevige kritiek geuit, met name op zijn isolationistische houding tegenover het Westen. Nu

gebleken is dat het Iraanse volk machteloos staat, moet de hoop op verandering van binnenuit komen, van mensen die daadwerkelijk invloed hebben op de gang van zaken binnen de Islamitische Republiek.

De rol die Iran momenteel op het wereldtoneel speelt, is klein in vergelijking met die van de machtige dynastieën die het Perzische rijk ooit regeerden. Axworthy stelt zich aan het eind van zijn boek de vraag of Iran nog in staat is de grotere rol te spelen die het voor zichzelf ziet weggelegd. Zijn conclusie is het vermelden waard. In het verleden verwierf Iran haar machtsposities door haar knapste en begaafde geesten aan te moedigen. Complexe situaties werden met open vizier, eerlijk en tolerant tegemoet getreden. Momenteel wordt het land geregeerd door een benepen en conservatieve elite. De grootste geesten ontvluchten het land of worden gevangen gezet. Volgens Axworthy is Iran momenteel dan ook nauwelijks in staat een grotere rol in haar regio te spelen. Het wachten is op verandering, maar deze lijkt verder weg dan ooit.

De lezer met een oprechte interesse in Iran, haar cultuur en haar geschiedenis zal met het werk van Axworthy menig fascinerende uurtjes door kunnen brengen. Wie slechts geïnteresseerd is in het hedendaagse Iran en weinig behoefte heeft aan koningen en dichters met exotische namen, heeft genoeg aan de laatste honderd bladzijden.

Uit: Roodkoper, 13^e jaargang, nummer 4 – november 2009